

Vzdelávanie · Výskum · Priemysel

Chemzi

Za Zuzkou Hlouškovou

Gordický uzol slovenských vysokých škôl

Text: D. Velič

Kontakt: duvellabs@gmail.com

Asi nemusíme veľmi polemizovať o tom, že vzdelanie môže človeku len pomôcť. Inými slovami, ak študent úspešne absolvuje nejakú školu, je veľká pravdepodobnosť, že mu to v kvalite života pomôže. Kvalitu tu chápeme, ako schopnosť dostať dobre platenú prácu, ale aj sociálne dobre fungovať. Avšak problémom Slovenska sú práve nízke platy. Čo naznačuje, že v porovnaní s globálnym svetom máme problém s kvalitou vzdelávania. A naozaj, firmy sa sťažujú a aj absolventi pociťujú realitu, že nie sú dobre pripravení na pracovný trh. Firmám tak nerastie produktivita práce v porovnaní s konkurenciou a tak nemôžu poskytovať absolventom kvalitné platy. Tí absolventi, ktorí kvalitu poskytujú, preto často odchádzajú do zahraničia a väčšina z nich sa už nevráti, ako som spomínal naposledy (ChemZi, 2017, 13/2, str. 19).

Máme veľa vysokých škôl? Mať dvadsať Harvardov by nebolo zlé ...

Áno, kvalitné vzdelanie, kvalitne odvedená práca a nakoniec kvalitný plat, stále je to o kvalite. A preto kvalita je aj parametrom, ktorý treba skloňovať aj v prípade slovenských vysokých škôl a univerzít. Hoci na Slovensku radi a často skloňujeme najmä počet vysokých škôl, ako hlavný dôvod problému neefektívnosti. Istá logika za tým je. Ale na druhej strane, pri konštantnom počte študentov a viac školách, to iba znamená, že má každá škola iba menej študentov. Tak vlastne na študenta ostáva relatívne ten istý objem peňazí len na inej škole, samozrejme znížený o zbytočný nárast administratívy a prevádzky. V dlhodobom horizonte treba spomenúť aj nárast počtu

Gordický uzol, autor Wolfgang Leidhold

vysokoškolákov, čomu zodpovedal aj nárast financovania škôl. Od roku 1989, kedy bol počet vysokoškolákov približne 60 000, tento počet narástol až na približne 200 000 v rokoch 2008-2009, teraz demograficky klesá. Tento niekoľkonásobný nárast sa odrzkačil na náraste vzdelávacích kapacít. Áno, mohli sa zväčšiť existujúce školy, alebo vzniknúť nové. Vznikli nové. Teraz máme 20 verejných, 3 štátne a asi 10 súkromných škôl. Treba podotknúť, že najmä súkromné školy sú často pranierované za ich nízku kvalitu. Toto je však ich vnútorný problém a ich kritika je skôr snaha polarizovať spoločnosť voči nim ako konkurencii a to ústami verejných škôl. Keďže tieto súkromné školy nie sú platené štátom, neodčerpávajú finančné prostriedky ostatným verejným školám. Narástol práve aj počet verejných vysokých škôl, ktoré sú financované zo spoločného balíka peňazí a sú si konkurenciou. Ak logika bola, že chceme zvýšiť počet vysokoškolsky vzdelaných ľudí, ako je trendom aj v Európe, nárast kapacít bol logický. Ak sa uvažovalo sociálne a chceli sa ušetriť prostriedky rodín vysokoškolákov, bolo vlastne tiež logické, mať školu skoro v každom okresnom meste. To dávalo možnosť bývať a stravovať sa doma a dochádzať z vidieka na vysokú školu. Navyše treba zdôrazniť, že vôbec nemáme premrštený počet škôl na počet obyvateľov, sme taký európsky priemer. Ale dôležitejšie je sa vrátiť k otázke kvality. Máme viac škôl ako predtým, lebo máme viac študentov, ale či máme aj dost kvalitných vysokoškolských učiteľov, to je otázka. Posúdiť kvalitu vysokoškolského učiteľa je ťažké. V zásade môžeme aspoň vychádzať z jeho náplne práce, ktorá má dve časti, tú pedagogickú, že učí a tú vedeckú, že robí výskum. Novú školu otvoríte obrazne zvečera dorána, často bolo treba len vymalovanú budovu so stoličkami a projektorom. Nového pedagóga s vedeckou erudiáciou však nevychováte zvečera dorána. A preto mnohé novovzniknuté školy dodnes trpia nedostatočnou kvalitou zvečera dorána titulovaných pedagógov. To je časť Gordického uzla.

Osvedčené univerzity a novovzniknuté školy a ich boj o peniaze

Keď vznikali nové školy, osvedčené slovenské univerzity pomerne sebavedomo prehliadali tieto školy s tým, že im nemôžu byť kvalitatívnu konkurenciou. Ale salámová technika fungovala. Nová škola potrebovala zväčša politické krytie a rektor takejto školy potom mohol obratne manažovať svoju školu. Tieto školy často zohnali extra financovanie, stiahli niektorých kvalitných profesorov z osvedčených univerzít, navrhovali zmeny kritérií rozdeľovania financií ministerstvom, lobovali na akreditačnej komisii, viac-menej devalvovali vedecké výstupy, odčerpávali lokálnych študentov a prevažovali rektorskú konferenciu smerom k ich videniu univerzitného sveta. Pomyselné nožnice kvality medzi nimi a osvedčenými školami sa nieže roztvárali, ale zatvárali. Osvedčené školy ich nepotiahli ku kvalite, ale naopak osvedčené školy, treba povedať ich vlastnou nečinnosťou, boli sťahované do priemeru. Tento stav dokonala naša koncepcia rozdeľovania štrukturálnych fondov, kde sa povinne investovalo všade po Slovensku, len nie do Bratislavy, ktorá bola nad nejaký pomyselný priemer. Toto nie je hlas Bratislavocentrizmu, ale faktu, že ak sú približne 2/3 vedeckých kapacít v Bratislave, je približne 90 % -né prerozdelenie financií mimo Bratislavy neprímeraným rizikom a možno čas ukáže, že aj obrovským mrhaním peňazí. Najhorším dopadom tohto stavu je vzniknutá všeobecná apatia a rezignácia. Bratislavské školy sú podfinancované a tak bez ochoty niečo zlepšovať. Mimobratislavské školy, s výnimkou úspešných Košíc, sú zahltené projektami a prístrojmi, avšak bez reálnych kapacít dosahovať vedecké výsledky požadovanej kvality. Rozdielovým parametrom sa mohla stať úspešnosť v získavaní grantov, čo je kapitola sama osebe. Agentúra VEGA predstavuje grantové doplnkové financovanie vedy na školách z rozpočtu

s veľkým objemom financií. Ale ako som kedysi spomínal (ChemZi, 2013, 9/2, str. 272), VEGA očakáva aspoň 95 % hodnotenie, aby bol projekt plne financovaný. Reálne uvažujúci vedec to musí považovať za vtip a aj sám osobne som sa vždy nad týmto parametrom musel pousmiať. Keď však tento rok naša najväčšia grantová agentúra APVV v technických vedách deklarovala zložitosť rozhodovania, lebo mnoho projektov získalo 100 %, zmrzol mi úsmev na perách. Už teda nie je len výsadou pomyselných kvalitných vedcov mať 100 %, už sa to dá zmanažovať aj plošne. Tento postup nielenže devaluje hodnotiaci proces, ale ničí aj poslednú nádej na fair-play. Plus ešte 20 % -nou províziou podfarbené štrukturálne fondy a ich politicky vypísané zadania, toto všetko dotvorilo, alebo lepšie povedané znetvorilo férovosť súťaže uchádzať sa o grantové peniaze na vedu na Slovensku. A toto je ďalšia časť Gordického uzla.

Počet študentov verzus počet publikácií?

Nožnice medzi osvedčenými univerzitami a novým školami by mohli byť určované spôsobom financovania vysokých škôl. Tento systém financovania prostredníctvom Ministerstva školstva je založený na štyroch parametroch posudzovania kvality a to sú vzdelávanie, výskum, rozvoj školy a sociálna podpora. Sociálna podpora predstavuje najmä sociálne štipendiá. Rozvoj školy je smerovaný na udržiavanie základnej infraštruktúry. Výskum je hlavným parametrom kvality, ktorý sa dá ako-tak kvantifikovať. Môžeme o počte publikácií a citácií donekonečna diskutovať, ale hoci tento systém nie je ideálny, predstavuje istú objektivizáciu kvality a kvantitu výstupov. Hlavným parametrom školy je samozrejme vzdelávací proces, kde sa narátavajú najmä počty študentov. Celkový proces prerozdelenia finančných prostriedkov na jednotlivé školy zo štátneho rozpočtu prostredníctvom ministerstva je pomerne komplikovaný, ale v princípe podložený týmito štyrmi parametrami. Samotní učitelia sú tiež váhovaní, úmyselne nehoovorím hodnotení, lebo hodnotiť pedagogický výkon je omnoho delikátnejšie, než hodnotiť výkon vedecký. Ale o tom som napísal pár riadkov minule (ChemZi, 2016, 12/2, str. 14). Učitelia sú váhovaní titulom, objemom grantových prostriedkov, ktoré získali, počtom študentov, ktorých vychovali a ako bolo spomenuté počtom publikácií a citácií. Keď sa tento prerozdelený proces podčiarkne, vidno, že najväčšiu váhu má počet študentov a vedecký výkon. Počet študentov je jasný, kde sa pravdepodobne zvažuje dostupnosť školy, finančná náročnosť a miera obťažnosti získať titul. Kvalita výskumu je tiež jasná, keďže je istým spôsobom objektivizovaná. Hoci sú osvedčené školy stále relatívne lepšie hodnotené, keďže počty študentov až tak neklesajú a vedecká výkonnosť je lepšia, finančný rozdiel nie je dostatočný na otvorenie nožníc. Tento rozdiel môže byť približne 15 %, čo nepredstavuje dostatočný objem, aby sa nožnice otvárali smerom ku kvalite. Toto je ďalšia časť Gordického uzla.

Bludný kruh „tvárenia sa“ na kvalitu

Doba sa mení a naše vysoké školy akoby nebolo schopné, či ochotné, reagovať na potreby doby. Osobne sa mi javí, že aj najskostnatejšia firma je flexibilnejšia ako naša najflexibilnejšia univerzita. Celý proces prípravy absolventov pre prax sa mi javí postavený na hlavu. Škola je slobodným akademickým miestom, alebo by mala byť, kde sa rodia nové myšlienky, postupy a absolventi sú ich nositeľmi. A firmy a organizácie z týchto absolventov potom profitujú. V realite školy však konzervatívne produkujú klasiku bez veľkého ohľadu na zmenu doby a spoločenské potreby. Naviac rezignácia presiakla už celým systémom, kde štát sa tvári, že finančne dostatočne podporuje vzdelávanie. Učitelia to roky kompenzovali svojím nadšením, ale to už vyprchalo. Teraz sa už aj mnohí učitelia tvária, že učia a je už aj otázne, či chcú naučiť. Pod spoločenským očakávaním, skôr rodičov ako vlastným, sa študenti kedysi snažili o aktívny prístup. Dnes sú podobne apaticí, ako ich učitelia, a úspešne sa naučili tváriť sa, že sa niečo naučili. Priemerní učitelia pretláčajú systémom poväčšine podpriemerných študentov a tým, ktorí o tom trochu uvažujú, z toho musí byť zle. Niežeby sme nemali kvalitných učiteľov a šikovných študentov, to samozrejme máme, ale už dávno hrajú hru v oslabení. Sústreďujeme sa na príjmy a nie na kvalitu. Táto hra na „tvárenie sa“ vypláva na povrch, akonáhle absolventi vstúpia na pracovný trh. Produktivita trhu postupne oddiferencuje absolventov na tých, čo niečo vedia a na tých, čo sa vedia len tváriť. Potom nastúpi rozhorčená spoločenská diskusia v médiách o kvalite škôl, ktorá cez

leto utíchne a v septembri sa opäť pokojne otvoria brány škôl, bludný kruh pokračuje. Prirodzene sa nemení len svet, ale aj Slovensko. Treba zdôrazniť, že v roku 1989 bolo približne 80 000 maturantov a z toho približne 15 000 prijatých na vysoké školy a dnes máme približne 50 000 maturantov a približne 35 000 prijatých na vysoké školy, vrátane našich študentov v Čechách. Je faktom, že asi skoro každý, kto chce začať štúdium na nejakej vysokej škole, bude prijatý. Už len menšina mladých ľudí chce nastúpiť do práce bez vysokoškolského titulu. Tento trend, že mladí ľudia chcú ďalšie vzdelanie a nemajú v podstate záujem o čisto manuálnu, alebo remeselnú prácu, hovorí aj o potrebe diskusie na otázku „kto bude pracovať v slovenských montážnych halách?“. Toto sú ďalšie nožnice, ktoré sa tu otvárajú. Na jednej strane nemáme dostatočne pripravených vysokoškolských absolventov na prácu s vyššou pridanou hodnotou, na strane druhej, mladí ľudia nemajú záujem o prácu s nižšou pridanou hodnotou. Realita je teda celkom jasná, avšak dlhodobo nie je nikto na politickej scéne, kto je schopný, alebo politicky silný, urobiť potrebné zmeny. Úmyselne sa vyhýbam slovu „reforma“, na ktoré musí byť už dnes alergický každý učiteľ. A toto je ďalšia časť Gordického uzla.

Tak ako teda preťať Gordický uzol? Mečom je diferenciácia!

Chceme viac absolventov a máme viac verejných vysokých škôl, to je v poriadku. Všetky vysoké školy majú všetky stupne vzdelania – bakalársky, magistersko/inžiniersky a doktorandský a všetky deklarujú vedu, žiadna diferenciácia a to nie je v poriadku. Bez tejto diferenciácie sa javí aj nepotrebná silnejšia diferenciácia prerozdelenia financií ministerstvom, čo sa ani nedeje. Bez tejto diferenciácie sa aj rovnostársky pozerá na udeľovanie grantov, kto si vybaví má a nezohľadňuje sa škola. Počet škôl nie je premrštený, zo sociálneho hľadiska majú svoju funkciu a ich rušenie nie je riešením, riešením je ich diferenciácia. Často skloňovaná diferenciácia na výskumné a nevýskumné univerzity ide v tomto istom duchu, kde treba zdefinovať školy iba s bakalárskym stupňom a školy so všetkými stupňami. Pre jednoduchosť a pre poriadok môžeme školu s iba bakalárskym stupňom nazvať vysoká škola a školu so všetkými stupňami nazvať univerzita. Takto vlastne pôjdeme aj v ústrety našim kapacitám učiteľov a aj schopnostiam našich študentov. Mnoho zvečera dorána vzniknutých pedagógov síce nemá vedeckú erudíciu, ale na druhej strane má výborný potenciál učiť bakalárov a tých najlepších pripraviť aj na magistersko/inžiniersky a doktorandský stupeň. Rovnako, nie je možné, aby niekoľkonásobný nárast študentov bol schopný štatisticky kvalitne absolvovať aj magistersko/inžiniersky stupeň. Keďže približne 2/3 dnešných študentov by sa na vysokú školu kedysi ani nedostali. Väčšina študentov by tak skončila s bakalárskym stupňom a len tí najlepší by pokračovali na magistersko/inžinierskom stupni. Argument, že firmy a spoločenská prax nerozpoznáva zaradenie bakalárov, je v súčasnosti relevantný, ale z dlhodobého pohľadu neopodstatnený. Dôvodom je, že v procese diferenciácie na iba bakalárske školy, by nešlo o formálne odčlenenie, ale o vytvorenie nových bakalárskych programov a to práve v súčinnosti s firmami a spoločenskými organizáciami. Takto by potom vznikli aj odborné vysoké školy prepojené na firmy, po vzore nemeckých fach-hoch-schule. Touto diferenciáciou by sa odstránil aj kanibalizmus vedeckých grantov, kde vysoké školy by prevádzkovali len demonštratívny výskum pre študentov. Výkonnostný výskum by ostal doménou univerzít, teda škôl aj s magistersko/inžinierskym a doktorandským stupňom. V duchu devaluácie hodnotiacich procesov grantových agentúr je na zváženie, či by neboli vhodnejšie priame zadania grantov. Ak už bude existovať kvalitatívna diferenciácia, hodnotiť podané granty alebo hodnotiť vedecké skupiny priamo na univerzite, je to isté. Aby sme neostali len v rovine teoretizovania, osobne si viem predstaviť, že reorganizáciu našich 20 verejných škôl by nám stačili len dve silné univerzity. Integráciu v Bratislave by vznikla Bratislavská univerzita a integráciu v Košiciach, Košická univerzita, dve konkurenčné školy po symbolickom vzore svetových dvojčiek ako Oxford-Cambridge alebo MIT-Caltech. Ostatné školy, dnes univerzity, by plnili dôležitú úlohu vysokých a odborných vysokých škôl. Naplnil by sa tým hlavný princíp kvality, kde univerzity by sa sústredili na kvalitnú prípravu najmä magistersko/inžinierskeho a doktorandského stupňa spojenou s kvalitným výskumom a vysoké školy by sa sústredili na kvalitnú prípravu bakalárskych absolventov. A o ďalších detailoch diferenciácie nabadúce. ●